

ÕHTULEHT

70
aastat
Liitsa inimese sõber

MANTLIKID
JA
KOSTUUMIK
Tähele ei võeta

VIEKÜMNENDAD: Stalin, tele

ENSV 50. aastate kaks vist kõige olulisemat ja märgilisemat sündmust – nii paradoksaalselt, kui see ka ei kõla – on 1953. aastal Stalini surm ja kaks aastat hiljem kodumaise televisiooni sünd.

• JAANUS KULLI
jaanus.kulli@ohtuleht.ee

Märksõnad on kindlasti ka Hruštšovi sula, kuigi jätkuvalt on sel kümnendil ainsaks sidemeks välismaailma ja Eesti vahel Ameerika Hääle eestikeelsed saated.

Kolhoosnikele hakatakse maksma rahapalka, samas kui nõukogude võimu auahned tööstuse arendamise plaanid põhjustavad Eestisse tööjõu ulatusliku sisserände.

1959. aastaks pöördus ENSVsse tagasi üle 30 000 küüditatu ja arreteeritu, kes küll kohe ei saanud tagasi kõiki õigusi ega vara ning neil oli keelatud naasta oma kodukohta. Metsavendade relativastatud võitlus asendub umbes 30 põrandaaluse noorsoo-orga-

Homerose sireenide hõik. Kui pilt päris ära kustuma kippus, valas pereisa teleri ette lükatavas se hiidsuurendusklaasi liitri või paar destilleeritud vett.

1955. aasta tähistab eestlase elus uue ajastu algust. 19. juunil toimus esimene ametlik proovisaade. Aasta lõpuks oli Eestis müüdnud 1300 televiisorit. Aastavahetuse 1955/56 nääriõhtu programm algas kell 22 ja lõppes 01.12.

Eesti Televisiooni ehk tänase rahvusringhäälingu vanim eetris püsinud saade on «Aktuaalne kaamera» (pildil esimene saategraafika), mis läks esimest korda eetrisse 1956 ja on seal püsinud tänini. Populaarsemad saated olid «Vastused vaatajate küsimustele / Teie küsite, meie vastame» (1958–1965) ja «Õpi ujuma» (1959).

nud tagasi koiki oigusi ega vara ning neil oli keelatud naasta oma kodukohta. Metsavendade relvastatud võitlus asendub umbes 30 pörandaaluse noorsoo-organisatsiooni tegevusega.

Suur ime - pilti näitav kast!

Ütlemist, et eelmisel sajandil sündinud (ime)kast teeb ühe nägijaks ning lõob teist pimedusega, on saanud praeguses propagandasõjas lausa prohvetliku tähenduse. See on võimas propagandamasin, altar ja meelelahutus. Kui 60 aastat tagasi väikse ekraaniga pildikast sinise elaniku koju ilmus, ei pööratud vähemalt esialgu eriti tähelepanu, mida kast näitas – peaasi, et näitas!

Algul piisas paaritunnisest ananusest. Ja kõik läks kaubaks. Olugi et pilt oli nii sisult kui ka vormilt igav ja hall, tundus ometi kõik uus ja huvitav.

Tilluke kineskoop, mille ekraan nägi välja nagu kasutamisel kollakas-hallikaks kulunud tilluke taskurätt, tõmbas kui liimipaber kärbseid ligi. Ent silmadele ei mõelnud keegi – arstiabi oli tasuta ja virvendav udune pilt Kremli kelladest peibutas justkui

4. oktoobril 1957 saadetakse NSV Liidus Bajkongõri kosmodroomilt üles esimene Maa tehiskaaslane Sputnik 1. Teine tehiskaaslane, Sputnik 2, mille pardal on koer Laika, saadetakse orbiidile 3. novembril ja see püsib seal ligi 200 päeva, mille kohta levis rahvasuus järgmine lorivärss: «Maa-kera kunstlik satelliit, ta paistab säält, kord paistab siit. Tal peenike ja piiksuv hää ja koeraraibe haiseb pääl.»

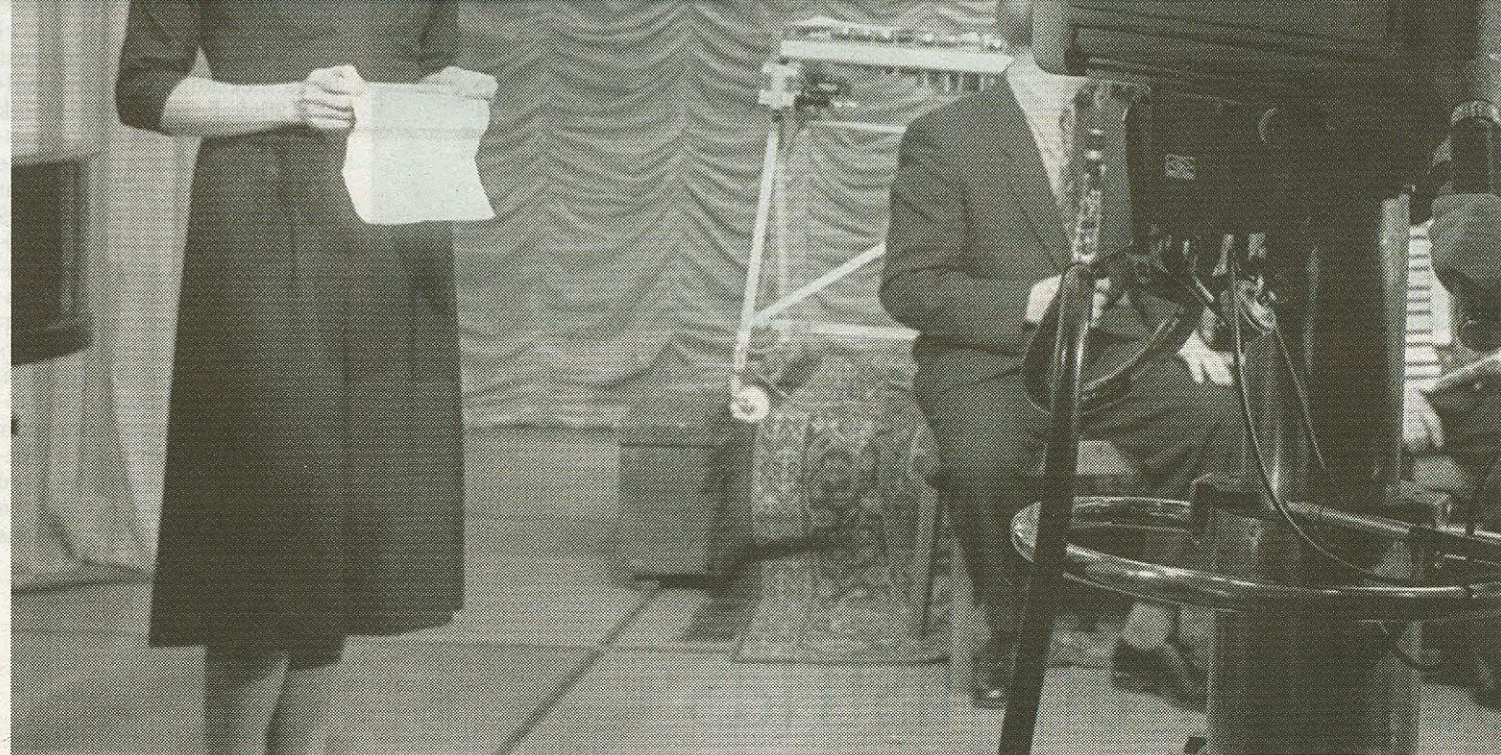
Sputnik

4. oktoobril 1957 saadetakse NSV Liidus Bajkongõri kosmodroomilt üles esimene Maa tehiskaaslane Sputnik 1. Teine tehiskaaslane, Sputnik 2, mille pardal on koer Laika, saadetakse orbiidile 3. novembril ja see püsib seal ligi 200 päeva, mille kohta levis rahvasuus järgmine lorivärss: «Maa-kera kunstlik satelliit, ta paistab säält, kord paistab siit. Tal peenike ja piiksuv hää ja koeraraibe haiseb pääl.»

GITISE Eesti stuudio

GITISE Eesti stuudio oli 1948–1953 Moskvas Lunatšarski Riiklikus Teatrikunsti Instituudis (praeguse nimega Venemaa Teatrikunsti Akadeemia) tegutsenud eestlastest loodud õppestuudio.

Eesti stuudio lõpetavad ja suunatakse V. Kingissepa Tallinna Riiklikku Draamateatrisse näitlejateks Ervin Abel, Lembit Anton, Virve Aruoja, Leili Bluumer, Ben Drui, Tamara Erglis (jäi Moskvasse), Ita Ever, Endla Hermann, Erich Jaansoo, Tõnis Kask, Kalju Karask, Harry Karro, Kaljo Kiisk, Virve Kiple, Olev Kitsas, Grigori Kromanov, Arvo Kruusement, Aasa Käsi, Silvia Laidla, Asta Lott, Aksel Orav, Jaanus Orgulan, Ellu Puudist, Vello Rummo ja Karin Sepre.

GITIS asus Sobinovski põiktänaval, Arbati lähedal kesklinnas, enam-vähem Eesti esinduse (saatkonna) vastasmajas.

Kollektiviseerimine

Sundkollektiviseerimine Eestis algas pärast II maailmasõda. Esmane vabatahtlik kollektiviseerimine jäi elanike vastuseisu tõttu loiuks, kuid massiline kollektiviseerimine algas 1949. aasta lõpus, kui vallandus hirm, mille oli põhjustanud kulakuiks tunnistanud isikute Siberisse küüditamine märtsis.

1950. alguseks oli NSVLi põllumajandus täielikult laostunud, see sundis riigi uut juhtkonda korrigeerima senist põllumajanduspoliitikat. 1953 alandati põllumajandussaaduste kohustuslikke müüginorme. 1954 hakati ENSV kolhoosnikele maksma töötasu osaliselt rahas. 1958 kaotati masinatraktori jaamad ja müüdi kogu masinapark majanditele, see omakorda aitas kaasa põllumajandus-

tehnikat otstarbekamale kasutamisele. Kõigi nende muutuste mõjul hakkasid ENSV kolhoosid 1950. aastate lõpul otsesest viletsusest välja rabelema.

Uusehitised ehk hruštšovkad

Nõukogude Liidus ehitati **Hruštšovkasid** (pildil) massiliselt eelkõige Nikita Hruštšovi võimuloleku ajal, kelle järgi nad said ka oma hüüdnime. ENSVs püstitati sarnaseid maju 1955.–1965. aastani. Korterid ehitati ühe- kuni kolmetoalised. Suurim hruštšovkade piirkond Tallinnas on Stroomi ran-

na-ala, kus paikneb umbkaudu 50 maja; väiksemad on Paldiski mnt / Sõle tänav, Pärnu mnt, Tööstuse, Spordi, Sõle tänav ja Uus Maailm. Hruštšovkasid ehitati ka kesklinna, Tallinnas näiteks Maneeži ja Gonsiori tänavale.

Ent ehitati ka väiksemaid ja kvaliteetsemaid uusi elamuid, mille võlusid võisid nautida enekõike nomenklatuuri kuuluvad inimesed. Sellest annab tunnistust 1957. aasta ringvaade «Nõukogude Eesti nr 47», kus uut korterit tutvustavat pilti saadab järgmine tekst: «Seda sündmust soovime teile kõigile. Uus korter vastvalminud majas avab külalislahkelt ukseid esimestele üürilistele. Selles elamus on 18 2- ja 3toalist korterit. Siin on killuke ka tulevaste elanike töövaeva, igaiüks neist töötab ehitusel kuni sada tundi. Majaemal on siin mõnus. Juba ongi uues kodus tunda tema kätt. Rahandusministeeriumi vaneminspektor Evi Troiefeldt (?) on täna mitte ainult õnnelik

perenaine, vaid ka sünnipäevalaps. Tore juhus, seda tuleb märkida. Kõigepealt terviseklaas ja siis soolaleib.»

Tuglas ja teised satuvad põlu alla

EK(b)P Keskkomitee VIII pleenumit peetakse 21.–26. märtsini 1950. aastal. See on tuntud peamiselt Eesti kunstnike, kirjanike ja haritlaste massilise kodanlikuks natsionalistiks nimetamise ja selle eest karistamise poolest. Arreteeritakse ka juhtivaid kommuniste, nagu Nikol Andresen ja Hans Kruus ning isegi vanad kommunistid, nagu Hendrik Allik ja Arnold Veimer. EKP KK I sekretär Nikolai Karotamm sunnitakse ametist lahkuma ja tema asemele asub Johannes Käbin.

Et kõne all pole ainult EK(b)P taktika sotsialismi ehitamisel, sellest räägivad Tallinna tänavale toodud tankid. Veel rohkem on neid pealinna lähedal.

 LIGNATOR

mets.ee

Teeni oma metsast tulu

mob 508 9402 tel 766 8056

Kalanahast kingad ja vatiiniga talvemantlid

«Viiekümnendatel olin ma väike tüdruk. Mäletan vaid, et vaesus oli kohutav,» meenutab endine moeajakirjanik **Maimu Berg** (pildil). «Moodi tulid nii Euroopas kui ka Eestis kahest kangast tehtud riided. Mul on alles üks vana foto, mille olen koos emaga, kellel on seljas kleit rohelisest ja pruunist kangast. Müügile tulid kalana-
hast kingad – olidki päris kalana-
hast!»

Neid siis sabetati ja osteti ning ega palju muud nahka osta olnudki. Eriti mis puudutas viiekümnendate algusaastaid,» ütleb Berg.

«Samas tulid moodi kummeeritud mantlid. Väga koledad need polnudki, sest olid pepita ruutu mustriga.»

Bergi sõnul poes polnudki rohkem midagi müügil, kui vaid kolme-nelja sorti riiet, millest naised endale kostüüme õmblesid.

«Kuna sortiment oli sedavõrd väike, siis küll eri tegumoega, aga ühesugusest kangast kostüüme liikus tänavatel hordide viisi. Vanadest kübaratest vormiti ümber uusi ja lapiti vanu botikuid, mis tõmmati kingade peale. Moodi tulid ka viildid, millele tehti kaunistustega nahast tallad. Tänavapilti ilmusid juba õhemast siidist sukad. Neil oli taga sukaõmblus ja alati pidi kontrollima, et

see oleks otse. Lisaks pidev sukasilmade jama, mida ise üles võeti. Oli ka sukasilmade teenus, sest sukad olid kallid ja neid polnud ka väga saada. Talvemantlid olid tollal väga paksud. «Neil oli all vatiin – täna vist paljud enam ei teagi, mis asi see on. Aga kuna tollal oli vaja pikkades sabades seista ja talvel pikalt bussi oodata, olid vatiiniga talvemant-

viisor ja Hruštšovi sula

ANTON MUTT (ERR)

REPRO (TEET MALSROOS)

FILMIARHIIV

ARHIIV

SUUR STALIN: See Stalini kuju püstitati Balti jaama vastas asu-
vale halliasalale. Nii paradok-

1950

JAANUARIS arreteerib Võru julgeolek 45 keskkooliõpilast ja õpetajat, s.h 12 kommnoort. Nende juurest leitakse sinimustvalgeid lippe, lendlehti ja lõhkeainet.

1951

1. APRILLIL viiakse Eestis läbi viimane massiküüditamine, Venemaale viiakse 300 Jehoova tunnistajat ja nelipühilast.

1952

15. MAI. Kuressaare nimetatakse Kingissepaks.

1953

13. MÄRTSIL sureb Vladimiri linna vanglas kindral Johann Laidoner.

1954

8. JAANUARIL sureb Pariisis kunstnik Eduard Viiralt.

1955

24. VEEBRUARIL, Eesti vabariigi 37. aastapäeval heisatakse Eestis mitmel pool (nt Viljandi Pauluse kiriku tornis) sinimustvalge lipp.

15. MAIL avab ukсед kino Sõprus. Avafilmi on mängufilm «Mihhail Lomonosov».

6. SEPTEMBRIL alustavad Tallinna tänavail taksosõitu esimesed ZIMI autod. Luksusauto mahutab 5 sõitjat ja 1 km maksab 2 rubla.

1956

18. JAANUAR. Venemaal Burašev psühhoneuroloogiahaiglas sureb

«AK» POOL SAJANDIT TAGASI:

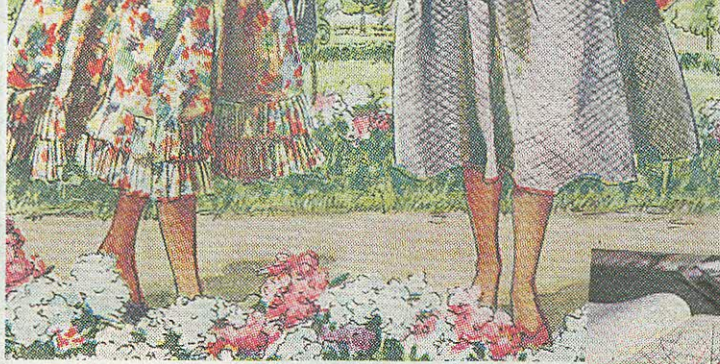
Eesti Televisiooni ehk tänase rahvusringhäälingu vanim eetris püsinud saade on «Aktuaalne kaamera», mille üks esimesi diktoreid oli Zinaida Madissova (pildil 1958. aasta otsesaates, operaator Arvi Püss).

LAURA OKS

Arhitektuur: torniga maja ja lillepaviljon

«Nii nagu ka kõigis muudes valdkondades, nii ka arhitektuuris jagunevad viiekümnendad väga selgelt kaheks,» ütleb arhitektuuri-ajalooline Oliver Orro. «Viiekümnendate algus oli täis meile peale sunnitud võõraid arhitektuuriarusaamu, mida meil nimetataksegi stalinistlikuks arhitektuuriks. Selle aja sümboliks, mis annab edasi ajastu painet, aga ka samas seda suurt joont, mida diktatuur suudab linnaruumi luua, on näiteks torniga maja (pildil) Liivalaia ja Tartu maantee ristmikul. See läh-

SIPELGAPIHT: Mood tõi endaga kaasa vallatud kleidid, mis alt olid kaharad ja piha ümber pingul.

KOHALIK VOGUE: Mais-juunis 1958 lisandub ajakirjade perre Tallinna Moemaja ajakiri Siluett. 1980. a on ta suurima levikuga Eesti ajakiri: eestikeelse väljaande trükiarv on 52 000 ja venekeelse oma 298 000.

TAIRO LUTTER

tube ideest, et proletariaadi diktatuuri ajastul peavad proletariaadi majad olema sama uhked, kui olid varem kuningapaleed. Ehitatud on see maja ju Dvigateli tööliskeskkonnale! Aga kui ta on läbinisti võlts, siis millised korterid seal on? Sa sisened majja, mis näeb välja nagu palee ja sees on ühiskorterid! See annab edasi selle aja vaimu või selle kulislikkuse, mille taga on tegelikult õudus ja mäda,» ütleb Orro.

«Viiekümnendate keskpaigas toimub muutus, see on kergendusohke aeg. Sellest ajast on pärit märgilise tähendusega lillepaviljon – Valve Pormeisteri kavandatud ja sai valmis 1960. aastal. Tollel ajal oli see ultramoodne ehitis. Tuleks mainida, et sel kümnendil – eriti viiekümnendate teisel poolel – saab hoogu selline nähtus nagu eramajade ehitus. Kuna nõukogude võim ei suuda inimestele piisavalt kortereid pakkuda ja et hoida ära suuremat rahulolematust, lubatakse inimestele sellist apoliitilist tegevust nagu oma maja ehitus. Ses mõttes kuulub parem osa nendest eesti arhitektuuri klassikasse.

Veel mainib Oliver Orro tänase Viru väljaku lähedusse plaanitud Nõukogude maja. «Seda võeti kavandama Venemaalt tulnud arhi-

tekt Oleg Ljalin, kes väitis end olevat arhitektuuriteaduste kandidaadi ja kellest tehti siin arhitektuuri professor, aga kellest kohalikud arhitektid räägivad, et ta on ilma mingi diploma avandurist, kes oskas lihtsalt ilusaid pilte joonistada. Ent niipea, kui olud natuke vabanesid, hakkasid kohalikud arhitektid seda projekti kritiseerima. Projekt tehti mitu korda ümber, kuni Stalini aeg jõudis otsa saada. Niimoodi see maja jäigi ehitamata.»

Segadused seltsimees Stalini kujuga

Hämmastav, kui palju on häma Balti jaama vastas asunud haljasalale 1940. aastate lõpus püstitatud nõukogude rahvaste suure juhi ja isa, seltsimees Stalini kuju ümber! Nii nagu on teadmata selle autor, pole üllatuslikult kuskil kirjas ka kuju mahavõtmise aega. Eesti ajaloomuuseumi koduleht kinnitab, et kuju võeti maha 1953. aastal, nimetatud on ka 1954. aastat.

Põhjalikult Tallinna ajalugu uurinud Jaak Juske ei välista, et kuju võis seista seal kuni aastani 1960, kui Stalini väljak nimetati ümber Keskväljakuks. Kui Eesti ajaloomuuseumi leheküljel kinnitab, et kuju autor on teadmata, siis 1955.

SUUR STALIN: See Stalini kuju püstitati Balti jaama vastas asuvale haljasalale. Nii paradoksaalne kui see ka ei tundu, pole teada kuju püstitamise ja ka mahavõtmise täpset daatumit.

aastal ilmunud raamatus «Tallinn» Balti jaama vastas seisva skulptuuri foto all seisab kirjas, et selle autor on keegi N. V. Tomski.

Nikita Hruštšov ja sulaaeg

Sulaaeg algas pärast Jossif Stalini isikukultuse paljastamist 1956. aastal NLKP XX kongressil. Rohkem hakati pöörama tähelepanu vajadusele arendada põllumajandust, elamuehitust, kergetööstust ja tarbimissfääri. Nõukogude riigi sise- ja välispoliitika liberaliseerimine mõjutas kõiki eluvaldkondi, sealhulgas ka kultuuri. Algasid struktuuri- ja personalimuudatused kultuuriga tegelevates parteiorganites ja asutustes.

Metsavendade jõud raugeb

1950. aastate alguseks olid suuremad metsavendade salgad hävitatud või lagunenud. Enamik vastupanu jätkanud mehi pani 12 aastat kestnud võitlusest kurnatuna relvad maha pärast 1956. aastat, kui Nõukogude armee lämmatas veriselt Ungari rahvaülestõusu. Koos sellega sai selgeks, et sõjalist abi läänest ei ole mõtet loota.

autod. Lüksisauto mahutab 5 sõitjat ja 1 km maksab 2 rubla.

1956

18. JAANUAR. Venemaal Buraševo psühhoneuroloogiahaiglas sureb maksavähki Eesti vabariigi president Konstantin Päts.

1957

15. MÄRTSIL sureb Anna Haava (pildil). Matused Tartus kujunevad üldrahvalikuks sündmuseks.

22. MAIL asutatakse vabaõhumuuseum Rocca al Mare, tegevust alustab see 1. juunil samal aastal.

22. MAIL asutatakse Tallinna moemaja. Eesti publiku seas tekitavad suurt elevust kaks korda aastas peetavad moedemonstratsioonid.

1958

6. MAI. Kampania korras alustatakse kolhoosides kohustuslikku maisikasvatust.

MAIS-JUUNIS ilmub ajakirjaturule Tallinna Moemaja ajakiri Siluett. 1980. aastal on see juba suurima levikuga Eesti ajakiri: eestikeelse väljaande trükiarv on 52 000 ja venekeelse oma 298 000.

1959

15. JAANUARIL toimunud NSV Liidu 4. rahvaloenduse andmetel elab Eesti NSVs 1 196 791 inimest, sh 892 653 eestlast (74,6%).

4. JUULIL kroonitakse Wimbledonil tenniseturniiril Toomas Leius (pildil) mitteametlikuks noorte maailma-

meistriks, see on Eesti tennisspor- di suurim rahvusvaheline saavutus.

14. OKTOOBRIl pannakse Eesti NSVs toime esimene pangarööv. Kurjategijad röövivad ligi pool miljonit rubla kaevurite palgaraha ning mõrvavad Kiviõli kombinaadi asevalveülemat. Kurjategijad tabatakse kolme aasta pärast, nende peamehed mõistetakse surma.

ALLIKAD: «XX SAJANDI KROONIKA. II OSA. 1940-1961», VIKIPEEDIA, INTERNET